

КОРАБЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ФЛОТИ (1917 – 1918 рр.)

У 1917 – 1921 рр. українці виборювали свою державність зі зброєю в руках. Зброї і техніці українських армій доби Визвольних змагань були присвячені публікації Т.Штика в часописі „Пам'ятки України: історія та культура”¹. А тут подаємо його ілюстративно-інформаційні матеріали про кораблі тогочасної Української флоти.

Лютнева революція 1917 р. й наступні події актуалізували національно-визвольні прагнення українців, зокрема в армії й на флоті. Передусім це стосувалося Чорноморської флоти, де в 1914 – 1918 рр. особовий склад на 75 – 90 відсотків складався з українців². Провідником українського руху стала рада Української чорноморської громади. „З кінцем квітня 1917 р. майже на всіх кораблях Чорноморської флоти вже існували свої українські корабельні ради чи гуртки, так само як у сухопутних частинах Севастопольської морської кріпості й повітрофлоті. З цих рад найбільш діяльні були ради лінійних кораблів – „Іван Золотоустий”, „Св. Євстафій”, „Ростислав”, крейсерів – „Пам'ять Меркурія” (в майб[утньому] „Гетьман Іван Мазепа”), „Кагул”, „Прут”, мінної бригади, ескадр[еного] міноносця „Завидний”, Севастопольського флотського півекіпажу, якого командантом був пполк. В.Савченко-Більський. Півекіпаж мав уже свою українську корогву („знам'я”). Це, безумовно, перша історична українська корогва не лише при новітній українській флоті, але і в новій українській армії”³.

Виявом піднесення української національної свідомості серед особового складу стало підняття жовто-блакитних і блакитно-жовтих прапорів: у листопаді вже майже на половині кораблів Чорноморської флоти й у всіх чорноморських портах маяли українські корогви⁴. Водночас 1 листопада 1917 року в Києві при Центральній Раді було створено Морську генеральну раду, яка, окрім фахових завдань, займалася й українізацією Чорноморської (військової і цивільної) флоти. Результати процесу українізації дістали відбиття в „Тимчасовому законі про флоту УНР”, ухваленому Центральною Радою 14 січня 1918 р. й оголошеного 13 березня того ж року. Цей історичної ваги закон ознаймяв:

„Російська Чорноморська флота воєнна і транспортна (тобто торговельна) проголошується флотою Української Народної Республіки й виконує обов'язки охорони побережжя й торгівлі на Чорному й Озівському морі [...]

Українська Народна Республіка переймає на себе всі зобов'язання російського уряду щодо Чорноморської флоти й щодо утримання флоти та портів.

З часу проголошення цього закону всі російські військові й торговельні кораблі на Чорному й Озівському морі підносять український прапор”⁵.

Кульмінацією подій стала радіограма, надіслана з Севастополя вранці 29 квітня 1918 р. до Центральної Ради: „Сього числа Севастопольська фортеця і флота, що в Севастополі, підняли українські прапори. Командувати флотою приступив адмірал Саблін”. Тієї ж години на штабному кораблі флоти „Георгій Победоносець” було піднято адміральський сигнал-наказ: „Заступив у командування українською Чорноморською флотою. Адмірал Саблін”⁶. Це був найвидатніший день Української державної флоти, пізніше його відзначали як свято українського моря.

На той час Чорноморська флота складалася з 3 бригад лінійних кораблів, 1 бригади крейсерів, 1 бригади гідрокрейсерів, дивізії міноносців, підводних човнів, кораблів окремого призначення та допоміжних суден. До неї належали також морська піхота та авіація.

Проте дальші події набрали трагічного характеру. Німці, брутально втрутившись до внутрішніх справ України, сприяли державному переворотові й приходові до влади 29 квітня гетьмана П.Скоропадського. Чорноморська флота опинилася під загрозою захоплення її німецькими військами. Адмірал Саблін наказав усім кораблям, що були боєздатними, покинути Севастополь і взяти курс на Новоросійськ. Наказ виконали 12 есмінців, 10 катерів і 8 транспортів. Вночі проти 30 квітня, вже під обстрілом німецьких батарей, з порту вийшли лінкори

„Воля” і „Свободная Россия” і 15 міноносців. Прихід кораблів до Новоросійська, що тоді перебував у руках більшовиків, не врятував ситуації, оскільки німецька армія просувалася до Новоросійська. 28 травня з Москви за підписом В.Ульянова (Леніна) надійшла таємна директива про знищення всіх кораблів Чорноморської флоти, щоб вони не дісталися німцям. Тим часом 9 червня німецький уряд надіслав російській радянській республіці ультиматум, де вимагалось протягом шести днів, до 14 червня (пізніше – 19 червня), повернути з Новоросійська всі кораблі: 17 червня зворотним курсом на Севастополь пішли лінкор „Воля”, есмінці „Дерзкий”, „Поспешный”, „Беспокойный”, „Пылкий”, „Громкий” та міноносці „Жаркий”, „Живой”. Залога есмінця „Громкий”, що також вийшов був у море, вирішила затопити свій корабель. Це був перший з кораблів Чорноморської флоти, що ліг на дно поблизу Новоросійська, коло мису Мисхако. У Новоросійську залишилися лінкор „Свободная Россия”, есмінці „Гаджибей”, „Керчь”, „Калиакрия”, „Фидониси”, „Пронзительный”, „Капитан-лейтенант Баранов”, „Лейтенант Шестаков” та міноносці „Сметливый” і „Стремительный”. Їхні залоги піддалися пропаганді більшовиків та агентів Антанти і 18 – 19 червня затопили свої кораблі.

Тим часом у Севастополі німці інтернували всі кораблі – як ті, що там базувалися, так і ті, що повернулися з Новоросійська.

10 червня 1918 р. на посаду представника України в Криму гетьман призначив начальника дивізії підвод-

них човнів контр-адмірала В.Клочковського. На українських кораблях було знову піднято національні прапори, але вони залишаються під німецьким контролем.

15 липня 1918 р. видано закон про уніформу для державної української флоти, 18 липня – закон про військово-морський прапор флоти.

Влітку 1918 року Українська військова флота складалася з 3 бригад лінійних кораблів, бригади крейсерів, 3 бригад гідрокрейсерів, дивізії міноносців у складі 27 ескадрених міноносців, 22 підводних човнів та інших суден різного призначення⁷.

Восени розпочалася зміна назв військових кораблів на українські. 17 вересня 1918 р. першим перейменовано канонірський човен „Кубанець”, який дістав нову назву „Запорожець”. Згодом бронепалубний крейсер „Память Меркурия” перейменовано на „Гетьман Іван Мазепа”⁸. Цивільні судна дістали українські назви раніше⁹.

На листопад Українська держава мала у своєму розпорядженні майже всю Чорноморську флоту, що базувалася в Севастополі, а також Мозирську (Пинську) річкову флотилію¹⁰.

Проте далішні події знову склалися не на користь України. В грудні 1918 р. у чорноморські порти ввійшли кораблі Антанти. За наказом контр-адмірала В.Клочковського, який мав права тимчасового командувача морських сил Чорного моря, на підпорядкованих йому кораблях було піднято Андріївський прапор. Цим він хотів привернути симпатії колишніх союзників. Але англійське й французьке коман-

дування повелося з флотою, як зі своєю військовою здобиччю¹¹. Більшу частину військових кораблів було передано Добровольчій армії, на яку Антанта робила основну ставку в боротьбі проти більшовиків, а решту вивела у свої порти. Права й інтереси України було брутально потоптано. Фактично після цього українська Чорноморська флота перестала існувати.

ПРИМІТКИ

¹ Штик Т. Техніка і зброя доби Визвольних змагань // Пам'ятки України: історія та культура. – 1998. – Ч.3 – 4. – С. 33 – 43; 2001. – Ч. 1 – 2. – С. 66 – 79. Див. також: Білон П. Українська повітряна флота: (До історії української авіації) // Там само. – 1998. – Ч. 3 – 4. – С. 28 – 32; Штик Т. Летунство в Україні на заранні історії (1876 – 1917): Люди і події, проекти, винаходи і конструкції як пам'ятки техніки // Там само. – С. 1 – 27.

² Василевський П. Чорноморський флот під українськими національними прапорами в 1917 – 1918 роках // Дзвін. – 1990. – № 11. – С. 81.

³ Історія українського війська. – К., 1992. – Ч. 2. – С. 434 (репринт з вид.: Львів, 1936).

⁴ Там само. – С. 435.

⁵ Там само. – С. 435 – 436.

⁶ Василевський П. Чорноморський флот під українськими національними прапорами в 1917 – 1918 роках // Дзвін. – 1990. – № 11. – С. 81 – 82.

⁷ Загорнюк Л., Проданюк Ф. Павло Скоропадський: „Я вірю, що Україна нарешті буде вільною!” // Військо України. – 1998. – № 5 – 6. – С. 37.

⁸ Історія українського війська. – С. 434, 445.

⁹ Див., наприклад, наказ начальника Київської округи водяних шляхів № 16 від 23 березня 1918 р. (Боярчук О. Як називатись пароплавам // Пам'ятки України: історія та культура. – 1995. – Ч. 1. – С. 164 – 165).

¹⁰ Історія українського війська. – С. 446.

¹¹ Там само.

РЕЕСТР
кораблів Чорноморської флоти,
які підняли український прапор

Пор. №	Типи, класи кораблів	Назви кораблів	Дата підняття українського прапора
1.	Лінкори (нові)	„Воля” „Свободная Россия”	22.11.17 28.04.18
2.	Лінкори (старі)	„Борец за свободу” (колишній „Потьомкін”) і ще 6 кораблів (зокрема „Георгий Победоносец”)	15.04.18
3.	Крейсери	„Память Меркурия” „Император Траян” „Алмаз”, „Олег”	12.11.17 07.01.18 10.03.18
4.	Крейсери допоміжні	3 кораблі (зокрема „Прут”)	05.03.18
5.	Есмінці	„Завидный” „Керчь”, „Живой” „Калиакрия” „Гаджибей” „Пронзительный” „Беспокойный” „Поспешный” „Громкий” „Лейтенант Шестаков” „Капитан-лейтенант Баранов” „Жаркий” „Сметливый” „Стремительный” „Дерзкий” „Гневный” „Звонкий” „Зоркий”	12.10.17 15.04.18 15.04.18 15.04.18 15.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18 20.04.18
6.	Підводні човни	„Гагара”, „Карп” „Кашалот” „Краб”, „Кит” „Лосось”, „Сом” „Налим” „Нарвал” „Орлан” „Скат”, „Судак” „АГ-21”, „АГ-14”	20.01.18 10.02.18 08.03.18 10.03.18 17.03.18 21.03.18 05.04.18 05.04.18 28.04.18
7.	Сторожові та посильні катери	16 одиниць	15.12.17
8.	Військові транспорти, плавбази	11 одиниць	15.12.17

Лінкор „Свободная Россия” (до 16 квітня 1917 р. – „Императрица Екатерина Великая”). Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” у 1914 р. Під час Першої світової війни входив до складу II тактичної маневрової групи, брав участь у блокадних операціях поблизу турецького узбережжя.

30 квітня 1918 р. виведений до Новоросійська. З наказу В.Леніна 18 червня того ж року затоплений есмінцем „Керчь” у Цемеській бухті.

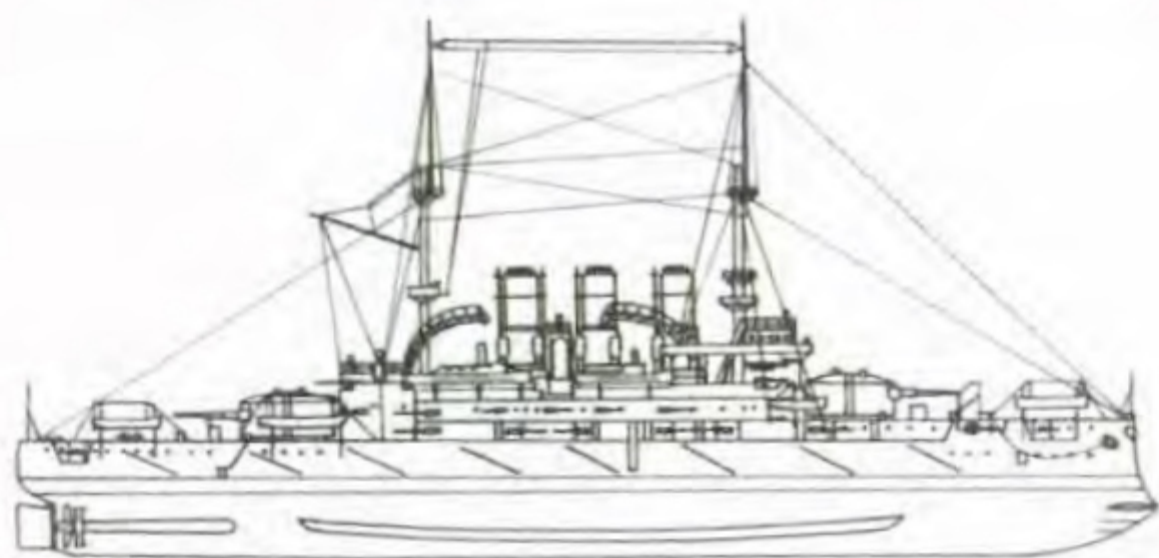
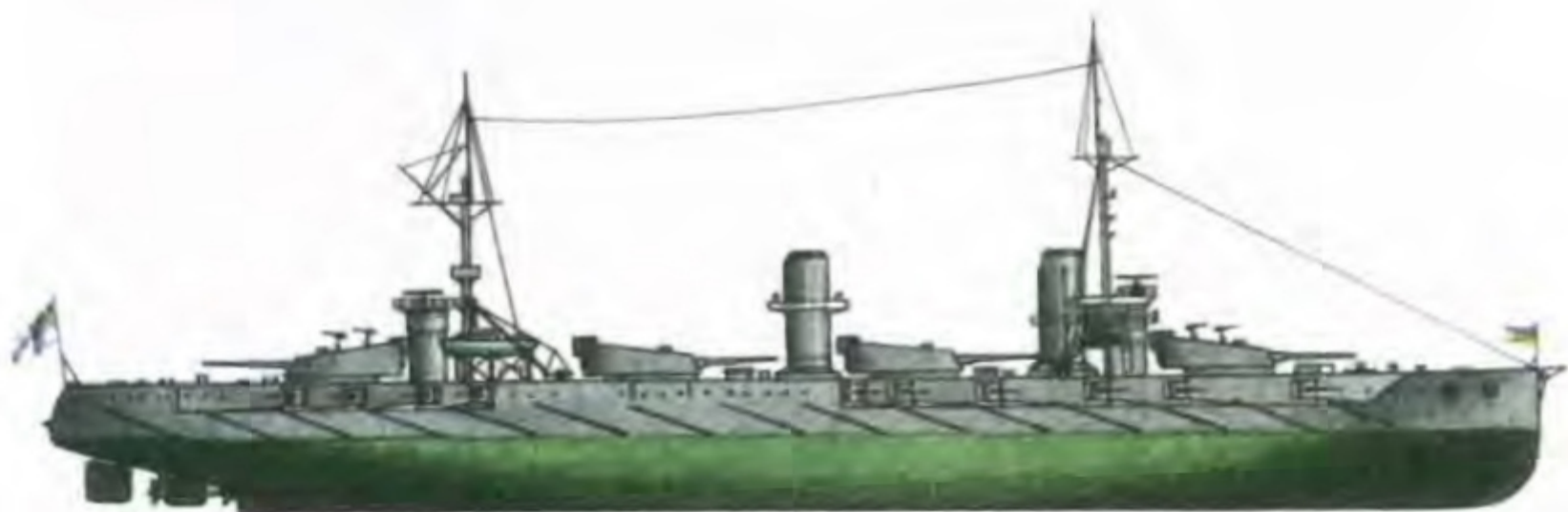
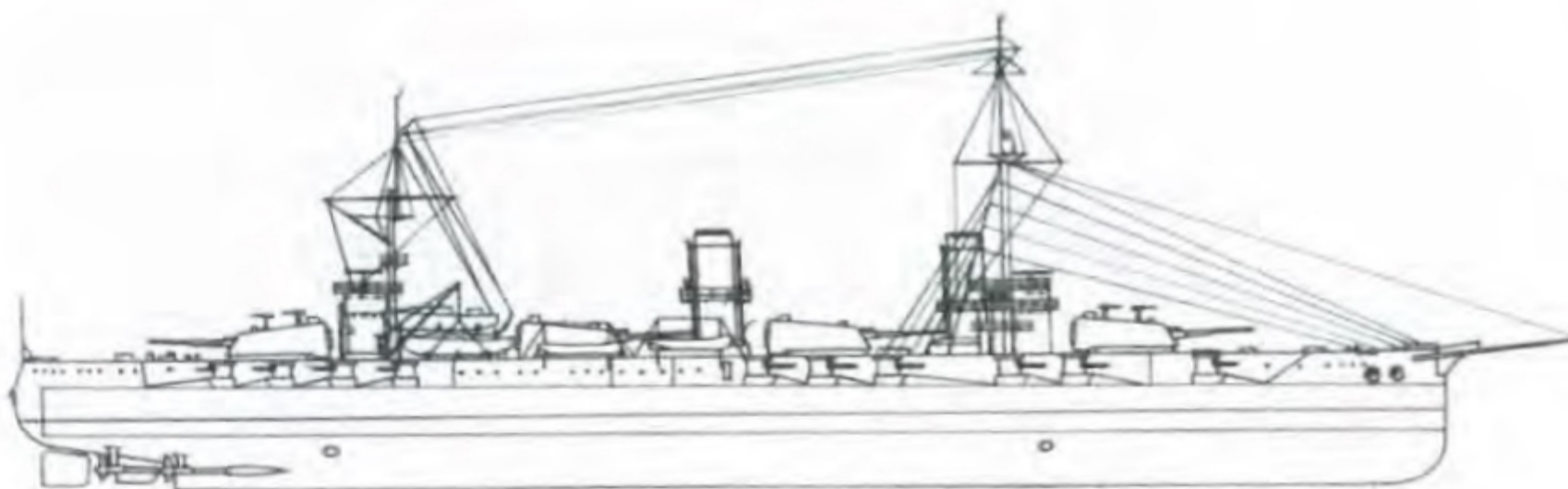
Лінкор „Воля” (до 16 квітня 1917 р. – „Император Александр III”). Збудований у Миколаєві на заводі „Руссуд” у 1914 р. Учасі в бойових діях під час Першої світової війни практично не брав. За Гетьманату став одним з перших кораблів новоствореної Української військової флоти.

У грудні 1918 р. затоплений військами Антанті й виведений в Ізмір. Ввійшов до складу морських сил Півдня Росії. У 1919 р. перейменований на „Генерал Алексеев”. У листопаді 1920 р. виведений Врангелем у Бізерту. Стояв на приколі. У 1937 р. зданий на брухт у Бресті (Франція).

Гармати головного калібру з цього лінкора були на озброєнні берегової артилерії Франції. У роки Другої світової війни їх захопила Німеччина, потім частину передала Фінляндії. Після війни використовувалися в СРСР.

Лінкор (старий) „Борец за свободу” (колишній „Князь Потемкин-Таврический”, потім „Пантелеймон”). Збудований у Миколаєві в 1900 р. У роки Першої світової війни входив до складу II бригади лінійних кораблів і брав участь у бойових діях.

За Гетьманату належав до Української військової флоти. Наприкінці 1918 р. захоплений англійцями. Під час евакуації з Севастополя вони підірвали механізми й вивели з ладу артилерію. У 1923 р. розібраний на брухт.

Лінкор (старий) „Георгий Победоносец” (колишній барбетний панцерник). Збудований у Миколаєві в 1894 р. Брав участь у бойових діях під час Першої світової війни, пізніше використовувався як штабний корабель та брандвахтове судно.

За Гетьманату тут перебували командувач і штаб Української військової флоти. Командуванням Антанти переданий морським силам Півдня Росії. У листопаді 1920 р. виведений у Бізерту. На початку 30-х рр. зданий на брухт.

КРЕЙСЕРИ

Бронепалубний крейсер „Гетьман Іван Мазепа” (колишній „Кагул”, „Память Меркурия”). Збудований у Миколаєві в 1902 р.

У роки Першої світової війни входив до складу тактичних маневрових груп, брав участь у Трапезундській наступальній операції.

За Гетьманату перейменований на „Гетьман Іван Мазепа”, базувався в Севастополі.

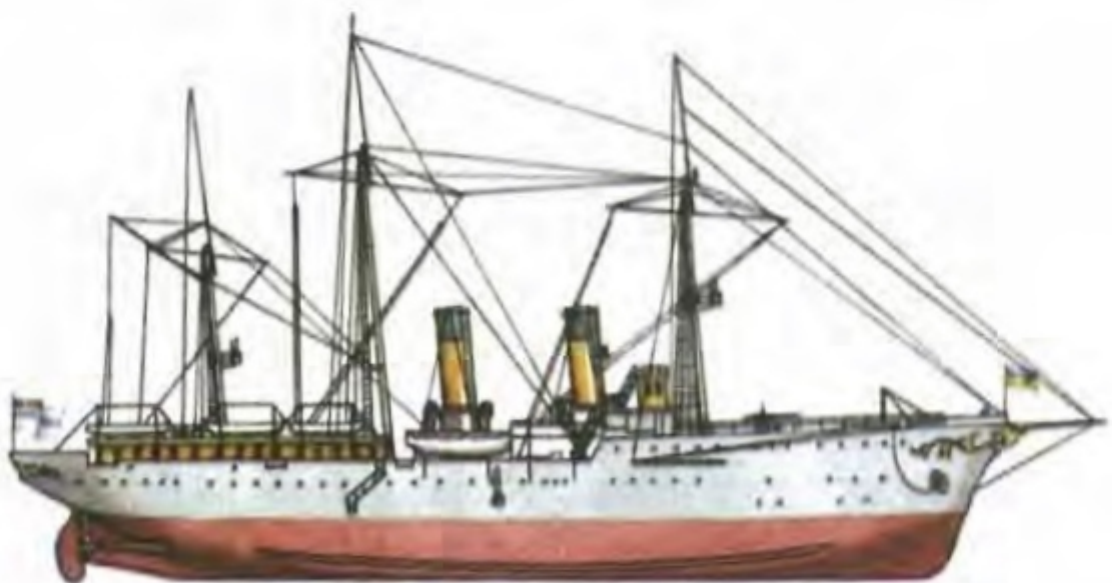
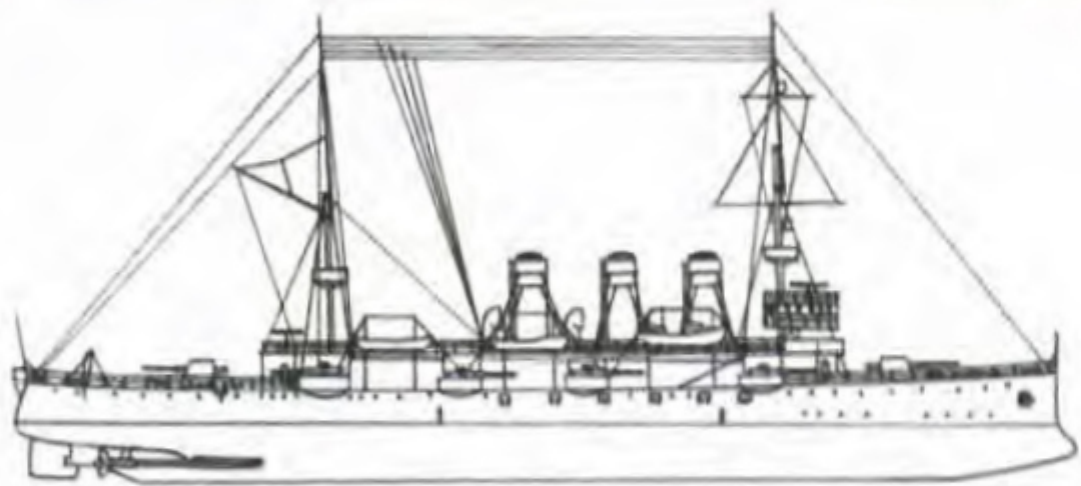
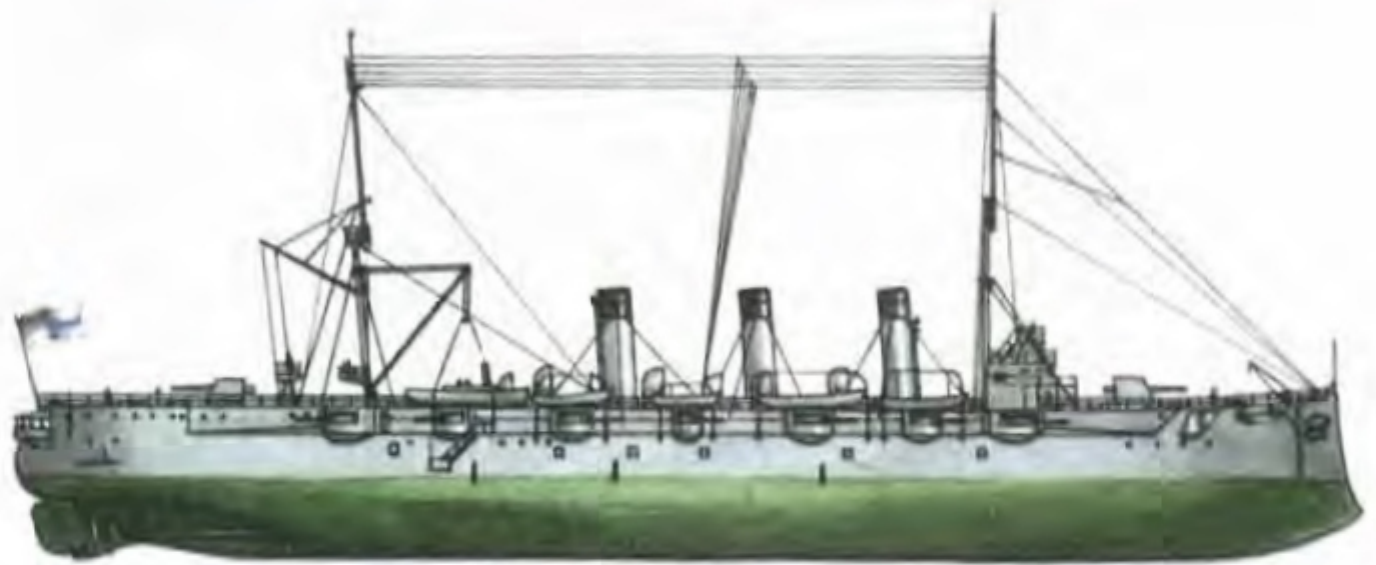
У грудні 1918 р. захоплений англійцями, переданий до складу морських сил Півдня Росії. У небоєздатному стані залишений білогвардійцями в Севастополі. Під назвою „Коминтерн” увійшов до складу радянської флоти й використовувався до 1942 р. як навчальний корабель і мінний загороджувач. Списаний 1943 р.

Бронепалубний крейсер „Прут” (колишній турецький „Меджидіє”). Збудований на заводі Крампа в 1903 р. (Філадельфія, США).

У 1915 р. підірвався на російській міні в районі Одеси. Відремонтований в одеських доках з повною заміною парових казанів і артилерії. Ввійшов до складу Чорноморської флоти наприкінці 1917 р.

У травні 1918 р. захоплений німцями, був повернений Туреччині, де використовувався до кінця 1940-х рр.

Гідрокрейсер „Алмаз”. Збудований на Балтійському заводі в Санкт-Петербурзі в 1903 р. Як крейсер II рангу брав участь у 1905 р. в Цусимській битві. У 1911 р. переведений на Чорноморську флоту й перебудований на гідрокрейсер (крім озброєння, ніс на собі 4 гідролітаки). Активно використовувався в бойових діях під час Першої світової війни. За Гетьманату входив до складу Української військової флоти. Командуванням Антанти переданий морським силам Півдня Росії. У листопаді 1920 р. виведений у Бізерту.

Есмінець „Керчь”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” у 1916 р. Під час Першої світової війни виконував патрульну службу й конвоював лінійні кораблі.

З його борту здійснювалося керівництво операцією затоплення ескадри Чорноморської флоти в Цемеській бухті 18 червня 1918 р. Торпедував і пустив на дно однотипний есмінець „Фидониси” та лінкор „Свободная Россия”. Затоплений власною залогою поблизу Туапсе 19 червня 1918 р.

Есмінець „Беспокойный”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” в 1913 р. Під час Першої світової війни брав активну участь у бойових діях. Використовувався в основному для встановлення мін на торговельних комунікаціях поблизу узбережжя Туреччини.

За Гетьманату входив до складу Української військової флоти.

Захоплений військами Антант. Виведений білогвардійцями в Бізерту. Розібраний на брухт на початку 30-х рр.

Есмінець „Лейтенант Шестаков”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” у 1907 р. Під час Першої світової війни забезпечував вогневу підтримку сухопутних військ, ніс блокадну службу поблизу узбережжя Туреччини та Болгарії, знищував ворожі вітрильники й невеликі пароплави. За наказом більшовицького командування затоплений власною залогою в Цемеській бухті 18 червня 1918 р.

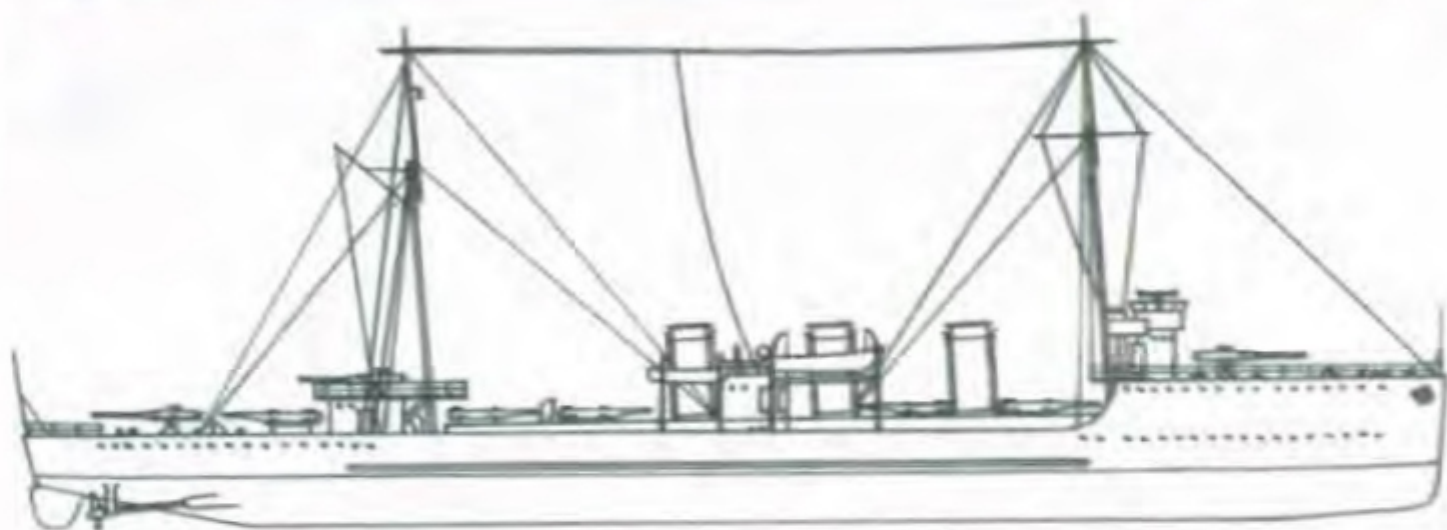
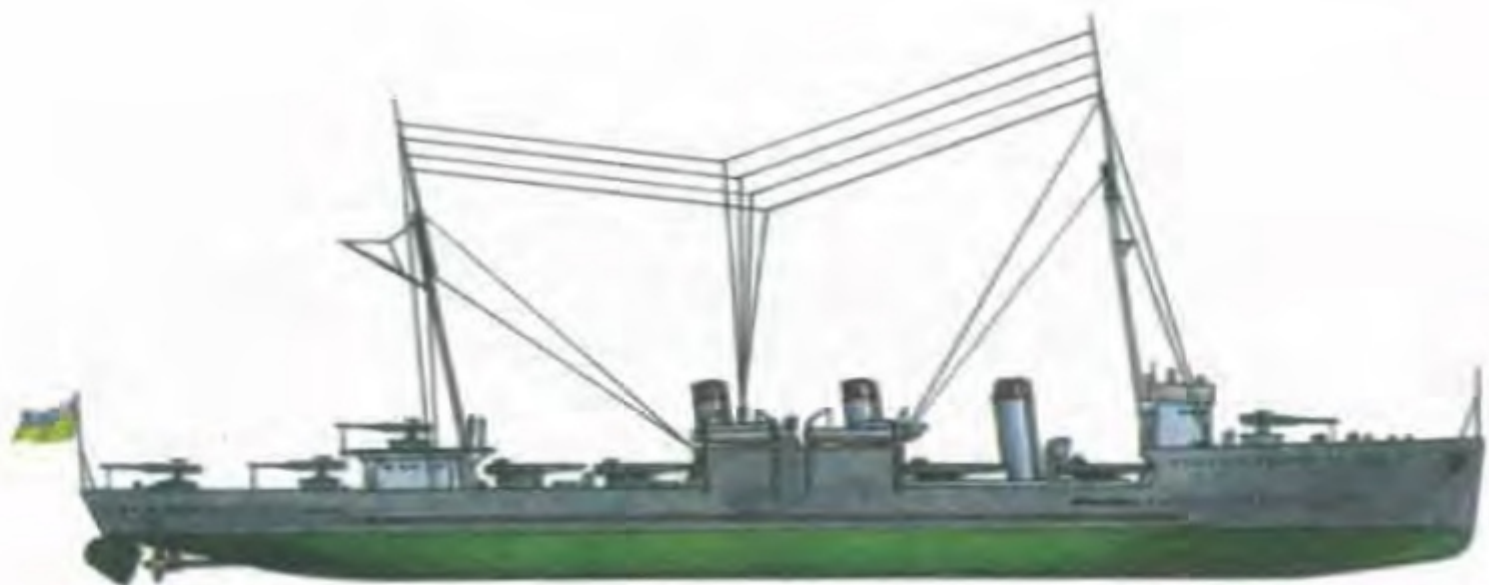
Есмінець „Завидный”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” у 1903 р. У початковий період Першої світової війни використовувався в набігових операціях на узбережжя Туреччини, а також для артилерійської підтримки приморських флангів армії. У 1916 – 1917 рр. конвоював підводні човни.

Першим на Чорноморській флоті підняв український жовто-блакитний прапор. За Гетьманату входив до складу Української військової флоти.

Командуванням Антант переданий білогвардійцям. Під час евакуації з Криму в листопаді 1920 р. покинутий ними в Севастополі. До складу радянської флоти не введений. Розібраний на брухт у 1923 р.

Міноносець „Ч. 259”. Збудований у Миколаївському адміралтійстві в 1899 р. Під час Першої світової війни використовувався як сторожове й посильне судно.

За Гетьманату входив до складу Української військової флоти. Розібраний на брухт у 1923 р.

Підводний човен „АГ-21”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” з окремих секцій човна типу „Американський Голланд” у 1917 р.

Участі в бойових діях під час Першої світової війни не брав. За Гетьманату входив до складу Української військової флоти. У грудні 1918 р. захоплений військами Антанти. У 1919 р. затоплений англійцями поблизу Севастополя. У 1928 р. піднятий, відремонтований і занесений до складу радянської флоти. Використовувався під час Другої світової війни. Розібраний у 1954 р.

Підводний човен „Краб”. Збудований у Миколаєві на корабельнях товариства „Наваль” у 1912 р.

Перший у світі підводний мінний загороджувач. Під час Першої світової війни використовувався для встановлення мін у протоці Босфор та на підходах до неї.

За Гетьманату належав до складу Української військової флоти. У грудні 1918 р. захоплений військами Антанти, у 1919 р. затоплений ними поблизу Севастополя.

Підводний човен „Гагара”. Збудований у Санкт-Петербурзі на Балтійському заводі в 1916 р.

Участі в бойових діях під час Першої світової війни не брав. За Гетьманату входив до складу Української військової флоти.

У грудні 1918 р. захоплений військами Антанти. Затоплений білогвардійцями поблизу Севастополя в 1919 р.

Підводний човен „Нарвал”. Збудований у Миколаєві філією Невського судномеханічного заводу в 1914 р. Під час Першої світової війни активно використовувався для боротьби на ворожих комунікаціях.

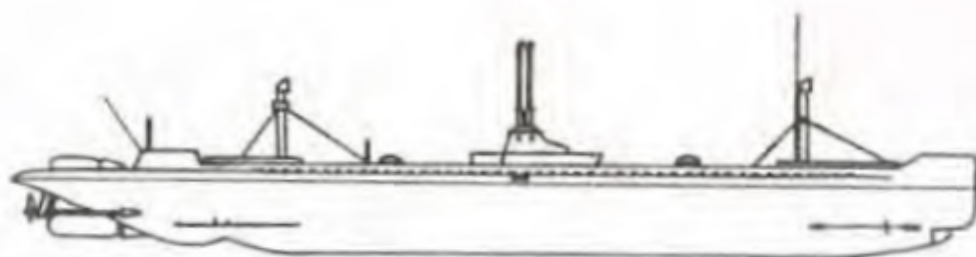
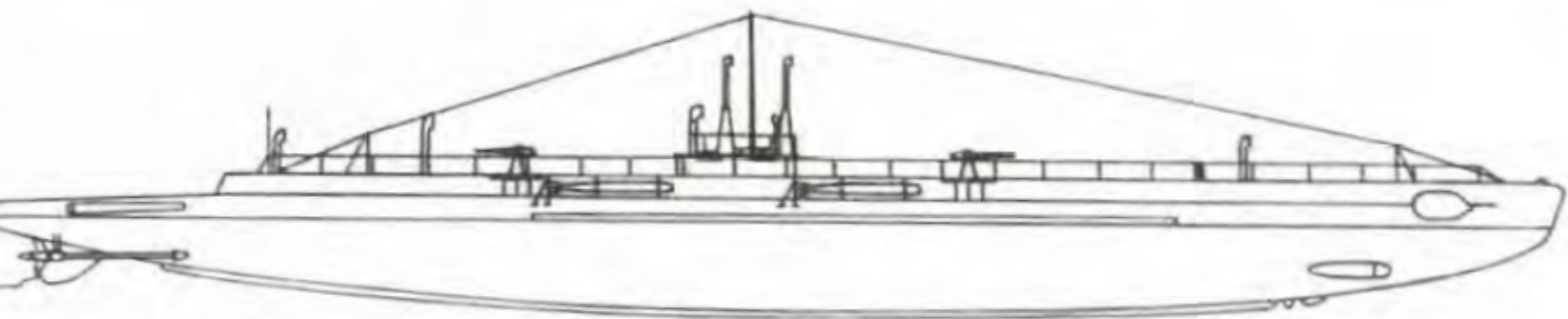
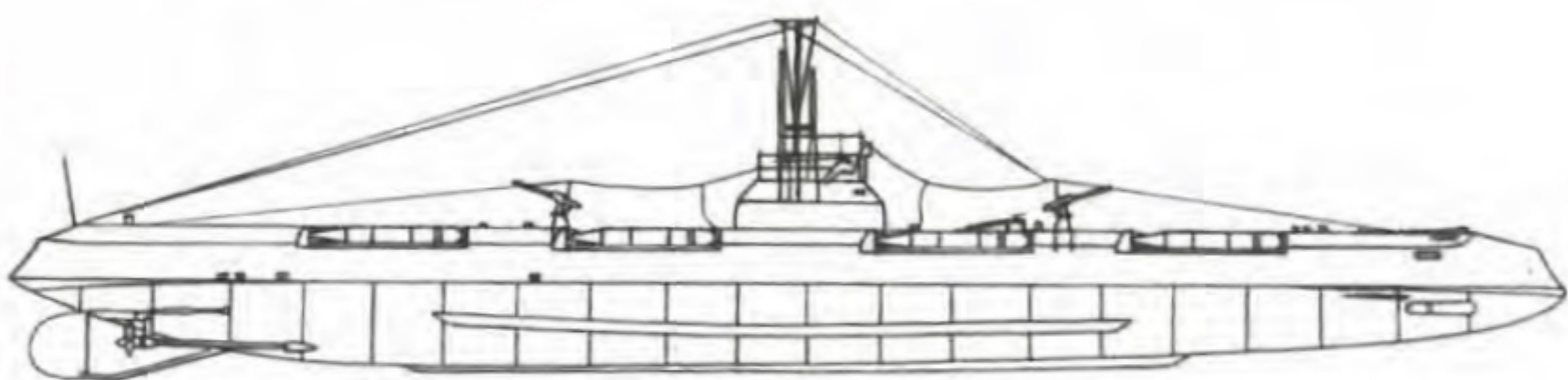
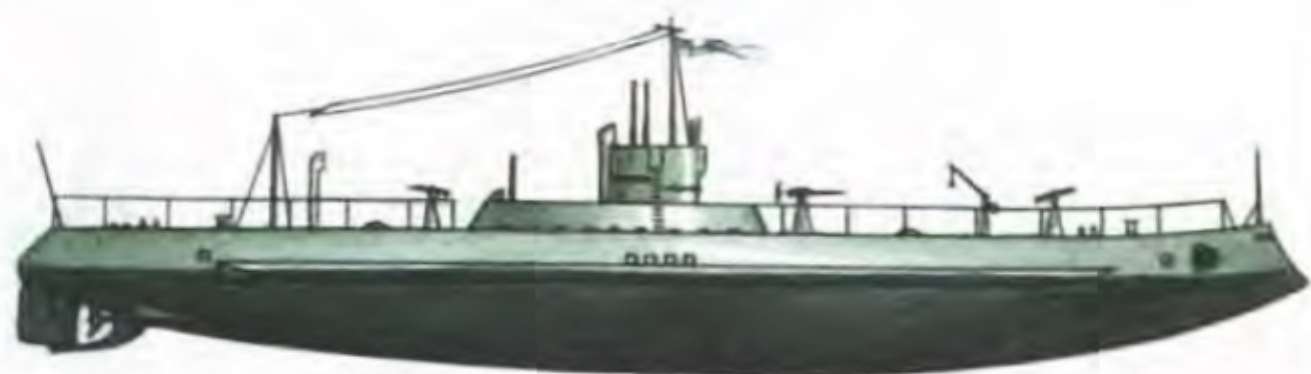
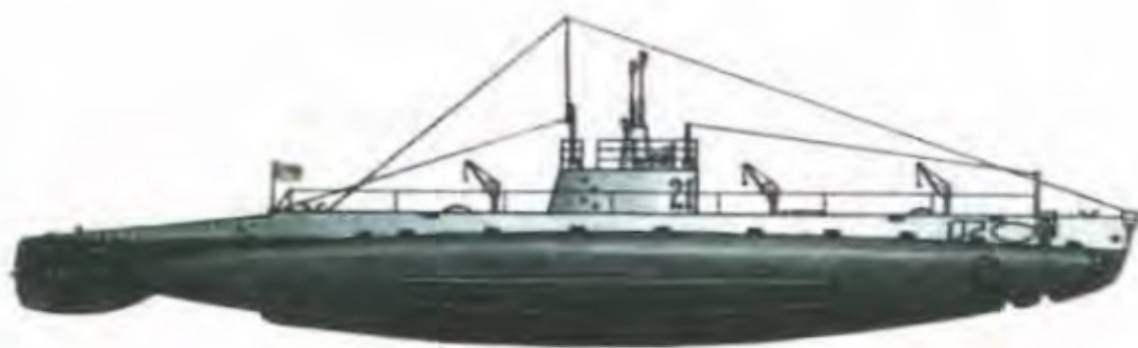
За Гетьманату входив до складу Української військової флоти. У грудні 1918 р. захоплений військами Антанти, затоплений ними поблизу Севастополя в 1919 р.

Підводний човен „Карп”. Збудований у Кілі (Німеччина) на заводі „Германія” („Крупп”) у 1907 р. Використовувався переважно для навчання підводників. За часів Гетьманату входив до складу української військової флоти.

У грудні 1919 р. захоплений військами Антанти, затоплений ними поблизу Севастополя в 1919 р.

Підводний човен „Судак”. Збудований у Санкт-Петербурзі на Невському судно-механічному заводі за креслениками американського підводного човна „Фултон” у 1907 р.

До початку Першої світової війни морально застарів, використовувався для навчання підводників. Як навчальне судно входив до складу Української військової флоти за Гетьманату. 4 грудня 1918 р. захоплений військами Антанти, затоплений ними поблизу Севастополя в 1919 р.

Канонерський човен „Запорожець” (колишній „Кубанец”). Збудований у Севастополі 1887 р.

Під час Першої світової війни входив до складу Дунайської флотилії. За Гетьманату належав до Української військової флоти, базувався в Одесі. Перейменований на „Запорожець”.

Наприкінці 1918 р. захоплений французькими військами. З кінця 1920 р. – у радянській флоті. Виключений з її списків у 1928 р.

Мінний загороджувач „Дунай”. Збудований у Гетеборзі (Швеція) на заводі „Ліндормен” у 1891 р. Брав участь у Першій світовій війні. За Гетьманату належав до Української військової флоти. Пізніше входив до складу радянської флоти під назвами „1 Мая” і „Гидрограф”. У 1941 р. потоплений німецькою авіацією.

Посильне судно „Ястреб”. Збудоване в Миколаєві у 1912 р. На початку Першої світової війни зараховане до складу Чорноморської флоти. За Гетьманату належало до Української військової флоти.

Затоплене білогвардійцями в 1920 р. в Єйську.

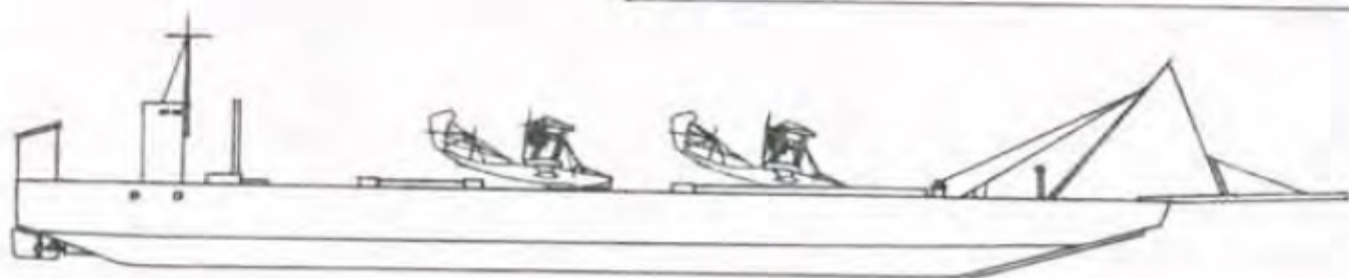
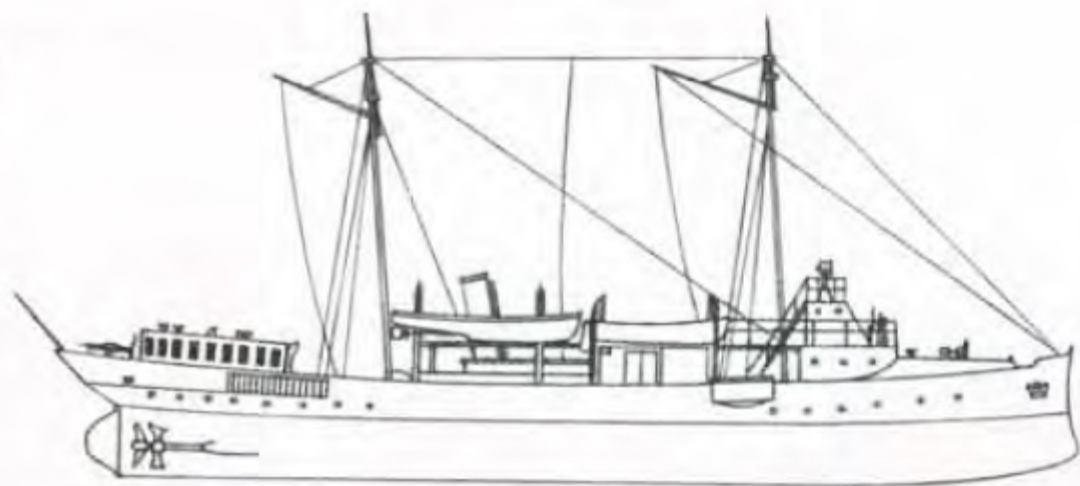
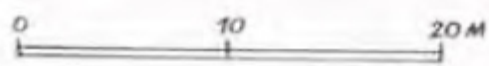
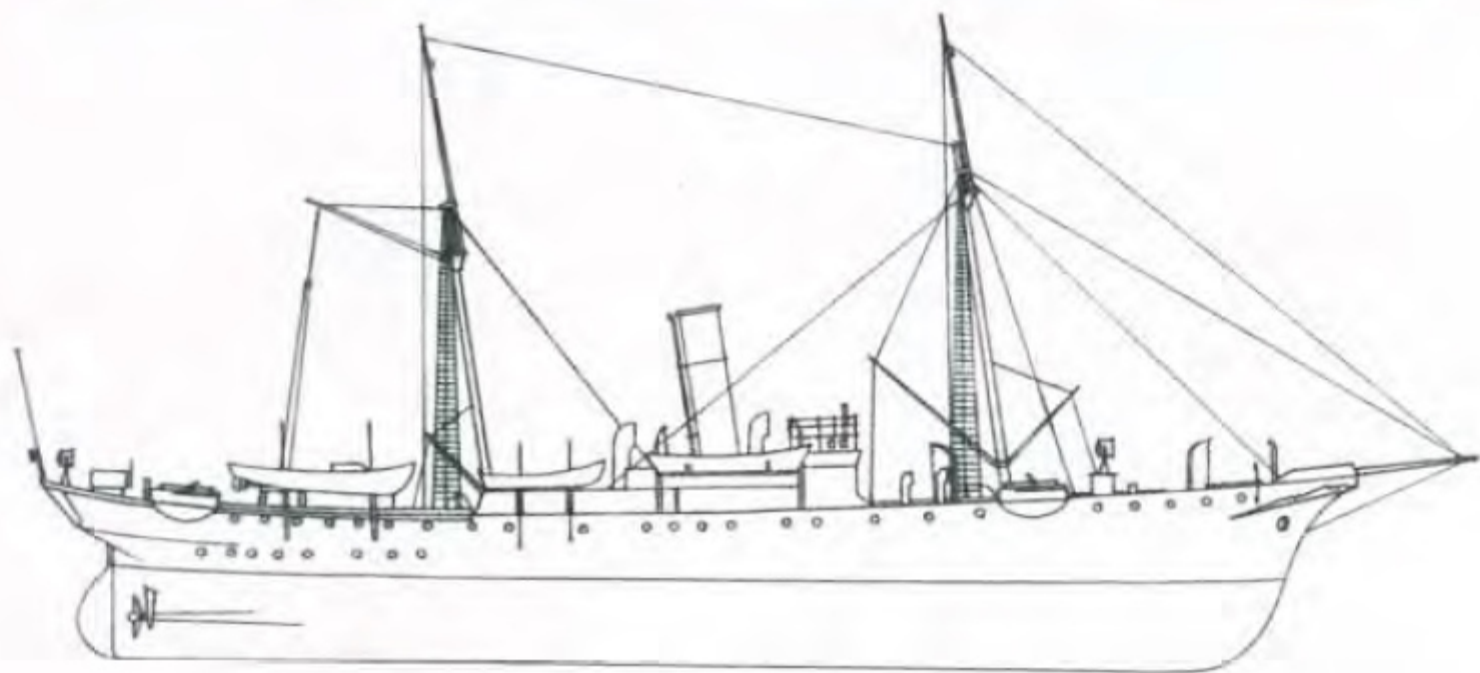
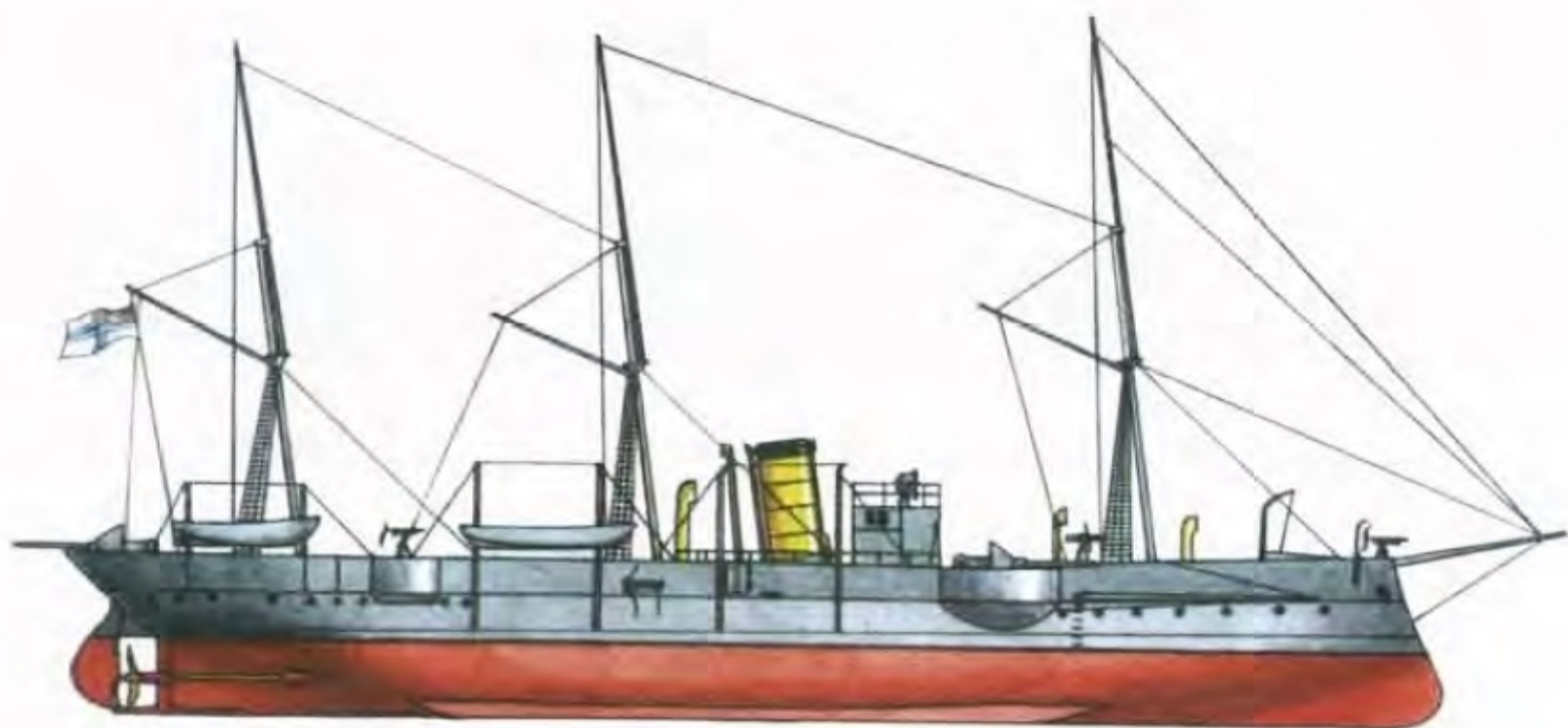
Десантна баржа „Болиндер” № 2. Збудована в Миколаєві у 1916 р. Зарахована до складу Чорноморської флоти як плавуча база для гідролітаків. За Гетьманату належала до Української військової флоти.

Державний прапор УНР. Підіймався на кораблях Чорноморської флоти до затвердження Військово-морського прапора

Військово-морський прапор УНР. Затверджений 18 січня 1918 р.

Бронекатер „Рапира”. Збудований у Санкт-Петербурзі на Путіловському заводі в 1908 р.

Спочатку належав до Амурської флотилії. Під час Першої світової війни перевезений залізницею на Чорне море і включений до складу Дунайської флотилії.

Під українським прапором базувався в Севастополі. У 1919 р. діяв на Каспії у складі білогвардійської флотилії. Подальша доля невідома.

Моторний катер-розвідник. Збудований в Одесі на заводі Ревенського в 1916 р.

Належав до Дунайської флотилії. Використовувався як річковий тралер.

Бронекатер типу Н. Збудований у США фірмою „Муллінз і К^о” в 1917 р. Належав до річкових флотилій.

Моторний баркас. Збудований в Одесі у 1906 р.

Паровий катер. Збудований у Санкт-Петербурзі на заводі Берда в 1877 р. Належав до Дунайської флотилії.

Тралер „Чайка”. Збудований в Одесі у 1909 р. Брав участь у бойових траленнях під час Першої світової війни. Під українським прапором базувався в Одесі. У 1920 р. затоплений білогвардійцями в Новоросійську. У 1921 р. піднятий. Розібраний на брухт у 1925 р.

Ілюстрації автора

Військово-морські прапори Гетьманщини.

Військово-морський прапор. Затверджений 18 липня 1918 р.

Прапор Морського Міністра.

Прапор Командувача ВМФ

